

fylohohycheskym, yurydycheskym, pedahohycheskym, ekonomycheskym, psykhohohycheskym, sotsyolohycheskym y polytycheskym naukam (Ukrayna, h. Horlovka, 20–21 sentyabrya 2012 h.). – Horlovka: FLP Pantyukh Yu.F., 2012. – S. 30 – 35.

3. Voropayeva V. H. Kul'tura yak predmet sotsial'no-filosof's'koho dyskursu / V. H. Voropayeva // Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi: zbirnyk naukovykh prats' / hol. red. V.H. Voronkova. – Vyp. 51. – Zaporizhzhya: vyd-vo ZDIA. – 2012. – S. 177 – 186.

4. Nykolaev A. Ynnovatsyonnoe razvytye y ynnovatsyonnaya kul'tura / A. Nykolaev // Problemy teoryy y praktyky upravlenyya. – 2011. – № 5 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa : <http://masters.donntu.edu.ua/2004/fem/kladchenko/library/index8.htm>.

5. Zakon Ukrainy «Pro pryoritetni napryamy innovatsiyanoi diyal'nosti v Ukraini» / Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – 2012. – 19–20. – st.166.

6. Ukrainy's'kyi sotsium / Vlasyuk O.S., Krysachenko V.S., Stepyko M.T. ta in. / Za red. V.S. Krysachenka. – K.: Znannya Ukrainy, 2005. – 792 s.

Starovoi E. V., PhD, Doctoral, National Pedagogical University
M. P. Dragomanov (Kyiv, Ukraine), helenst0001@rambler.ru

Innovation culture as the need and reality of personality

Analyzes the need and reality of innovation development of the individual; it initiated globalization and the information revolution, which form an innovative type of progress; the author emphasizes the formation of «innovation culture» personality, merging education, culture and education; considered the economic, political and especially social and cultural standards of innovation culture; Social standards must define innovation culture through human motivation to innovate, created society and human internal focus to create that ekzistentsiyoi is its essence.

Keywords: people, culture, innovation, globalization, information revolution, the innovative development of the individual.

Starovoi E. V., кандидат философских наук,
докторант, Национальный педагогический университет
имени М. П. Драгоманова (Киев, Украина),
helenst0001@rambler.ru

Иновационная культура как потребность и реальность развития личности

Анализируется потребность и реальность иновационного развития личности; его инициируют глобализация и информационная революция, формируют иновационный тип прогресса; автор отмечает формирование «иновационной культуры» личности, сращивается образованием, культурой, воспитанием; рассматриваются экономические, политические и особенно социокультурные стандарты иновационной культуры; социальные стандарты иновационной культуры надо определять через мотивацию человека к иновации, которая создается обществом и внутренней направленности человека на создание, является ее экзистенциальной сущностью.

Ключевые слова: человек, культура, иновации, глобализация, информационная революция, иновационное развитие личности.

* * *

УДК 130.122

Шапалова І. В.,
кандидат філософських наук, доцент,
Національний університет кораблебудування
ім. адмірала Макарова (Україна, Миколаїв),
ira.shapovalova@gmail.com

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ТА САМОВИХОВАННЯ ЯК УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ВІЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Досліджуються найбільш вагомі чинники морального виховання людини, аналізуються співвідношення виховання і самовиховання у процесі формування вільної особистості.

Ключові слова: виховання, самовиховання, моральне виховання, особистість, моральні якості, свідомість, культура.

Цілеспрямовану діяльність з формування у людей програмованих характеристик, як правило, називають «вихованням». Виховання призначене пом'якшити, скоригувати стихійні негативні впливи соціального середовища на людину, посилити і використати позитивні впливи для виконання соціального

замовлення на відповідний тип особистості. Воно носить конкретно-історичний характер, має соціально-класову спрямованість, яка концентрує загальнолюдські цінності й класовий, груповий інтерес. За суб'єктом дії виховання можна розділити на суспільне і сімейне. Суспільне виховання можна визначити як цілеспрямовану духовну і практичну діяльність з формування розвинутих особистостей і колективів, що мають активну життєву позицію.

Розвиток суспільства забезпечується завдяки фізичному та духовному відтворенню його членів, виробництву засобів життя. Людина набуває людських рис, формується як особистість шляхом включення в діяльність, суспільні відносини, через привласнення накопиченого попередніми поколіннями досвіду, спілкування з сучасниками, самовдосконалення.

Зміст складного, суперечливого процесу становлення і розвитку соціального індивіда, окремих його складових може бути розкрито за допомогою низки понять. Поняття «формування особистості» означає сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників (природних, соціальних, що спонтанно, стихійно діють і цілеспрямовано використовуються), які справляють істотний вплив на становлення і розвиток людини, її соціальних характеристик, соціально-психологічних властивостей. Таким чином, поняття «формування особистості» включає соціальне середовище, моральне виховання, самовиховання, діяльність і спілкування.

Педагог А. Столяренко зазначає: «гідність людини, її цивілізованість, справжня самореалізація і самостверження нерозривно пов'язані з її моральною сформованістю» [2].

У словнику з етики моральне виховання розглядається як «одна з важливих сторін багатогранного процесу становлення особистості, засвоєння індивідом моральних цінностей; вироблення ним моральних якостей, здатності орієнтуватися на ідеал, жити згідно з принципами, нормами і правилами моралі, коли переконання і уявлення про належне втілюються в реальних вчинках і поведінці» [1, с. 290].

Перші кроки людства в організації суспільного життя були невіддільні від усвідомлення необхідності морального виховання, що зумовлювалося перш за все потребою передати моральний досвід старших поколінь молоді. Разом з тим кожне суспільство через системи виховання, які включають формування у особистості певних моральних якостей, стимулювало спосіб життя своїх членів, котрий відповідає ідеалам цього суспільства, його моральним принципам, нормам і правилам. Зрештою, значною мірою моральне виховання сприяло створенню та постійному підтриманню морально-психологічної атмосфери, яка сприятливо впливає на життєдіяльність людей. Не слід залишати поза увагою й ідеологічну функцію морального виховання. Мова йде про те, що в антагоністичних суспільствах моральне виховання мало на меті також згладжування, затушовування класових суперечностей.

Виховання, як вже зазначалося, це й залучення людини до діяльності, і організація її, і розкриття її мети й сенсу для суспільства і особистості. Через виховання індивід одержує більшу частину знань, норм, умінь, моральних принципів, ідеалів, що являють собою теоретично узагальнений досвід суспільства. Але людина засвоює

не лише цінності свого оточення та сучасного йому світу. Її ціннісні орієнтації виробляються з урахуванням усіх досягнень людської культури. Засвоєння досвіду, знань, системи цінностей завжди індивідуальне. Це не просто засвоєння, а перетворення свідомістю індивіда на унікальну, неповторну комбінацію.

Виховання повинне розкрити зміст суспільних цінностей, сприяти усвідомленню суспільних і особистих інтересів, розумінню суспільних інтересів як інтересів особистості, сутності суспільних вимог до неї, формуванню розумних потреб, застерегти від помилок, навчити людину бачити себе збоку, правильно оцінювати себе і свої вчинки. Завдання суспільного виховання полягають у засвоєнні суспільного ідеалу, визначенні свого місця у боротьбі за його досягнення, у формуванні здатності регулювати свою діяльність, поведінку відповідно до норм і принципів гуманізму, у створенні умов для збагачення особистості.

Головна особливість морального виховання як одного із напрямів суспільного виховання полягає у спрямованому перетворенні зовнішніх для людини нормативних вимог на систему особистих характеристик, які стверджують добро і справедливість. На моральне виховання спираються всі інші види виховної діяльності, оскільки, врешті–решт, будь–яка діяльність є формою, способом функціонування моральних цінностей. Виховання таких рис, як самодисципліна, почуття обов'язку, відповідальність, совість виступають важливою складовою частиною професійної підготовки працівників. Метою морального виховання є розвиток у людини свідомого ставлення до суспільно необхідних норм поведінки, перетворення моральних принципів на особисті переконання, які складають ядро індивідуальної свідомості, що організує інші його елементи: знання, уявлення, погляди, почуття. Моральне виховання націлене на досягнення єдності інформативних, ціннісних та вольових сфер свідомості (поєднання знань, переконань та дій). Оволодіння моральними принципами у процесі виховання означає перетворення вищих цінностей суспільства на факт свідомості і поведінки людини. Єдність свідомості та діяльності складає основу моральної культури особистості.

Я. Ягупов звертає увагу на такі елементи системи моральних цінностей виховання як: «абсолютно вічні, які мають універсальне значення та необмежену сферу застосування і загальнолюдський характер (доброта, чесність, любов, гідність, мудрість, краса, справедливість тощо); національні, які є значущими для одного народу і не завжди поділяються іншими народами (патріотизм, почуття національної гідності); громадянські, які ґрунтуються на визнанні гідності людей і застосовуються в демократичних суспільствах; сімейні та особистісні, які щонайперше торкаються особистого життя людини, визначають риси її характеру, особливості поведінки, стиль життя тощо» [4].

Формування в індивідів моральних здібностей поряд з моральними потребами становить найвищу мету морального виховання. Моральне виховання, як і будь–який виховний процес, складається з єдності послідовних завдань: етичної освіти, перетворення етичних знань на моральні переконання, вироблення навичок належної поведінки, формування потреби та здатності до морального самовдосконалення, вироблення непримиренного

ставлення аморальності, виховання готовності й уміння протистояти злу. Виховання, таким чином, орієнтує, переконує, прилучає. Моральна дієздатність, культура людини виявляються у тому, що вона знає, бажає, вміє досягти бажаного. У процесі духовно–практичної діяльності та спілкування накопичується моральний досвід, закріплюються переконання, набуваються звички моральної поведінки. У системі виховних засобів особливе місце посідають сила позитивного прикладу, моральна оцінка вчинків, громадська думка.

Отже, у процесі суспільного виховання формуються свідомість і самосвідомість людини в єдності її пізнавальної, емоційно–оціночної, дієво–вольової та регулятивної сторін, суспільна орієнтація індивіда, його світогляд, потреба у самовихованні, відбувається становлення особистості відповідно до існуючих і створюваних умов, наближення його світогляду та поведінки до характеру цих умов. У досягненні мети виховання дедалі більшого значення набувають свідомі зусилля самої особистості. Залишаючись об'єктом виховної дії суспільства, індивід у процесі самовиховання, самовдосконалення стає більш активним суб'єктом виховання. Без його внутрішнього прагнення, активності виховання малоефективне і неідеве.

Отже, виховання закономірно доповнюється й завершується самовихованням. Самовиховання за формою – суб'єктивний процес, за метою та змістом, зрештою, – обумовлене потребами суспільного розвитку. Соціальне середовище й виховання детермінують самовиховання і сприяють створенню необхідних соціально–психологічних передумов для нього. У суспільстві вони підпорядковані єдиним цілям і вимогам. Вирішення будь–якого завдання виховання особистості неможливе без самовиховання.

Самовиховання – це вища духовно–практична здатність особистості до програмування та регулювання особистістю поведінки і діяльності.

Процес самовиховання не можна відокремлювати від процесу виховання. По суті, це два боки єдиного процесу розвитку особистості. Можна сказати, що виховання готує та спрямовує самовиховання, а самовиховання, у свою чергу, піднімає виховання на новий, вищий рівень. В. Сухомлинський писав: «Виховання, що спонукає до самовиховання – це і є, за моїм глибоким переконанням, справжнє виховання» [3, с. 241–252]. Самовиховання забезпечує різноманітність предметної і практично–духовної діяльності людини відповідно до конкретно–історичного ідеалу і способу життя і спрямоване на вироблення, удосконалення соціальних та фізичних якостей людини для забезпечення її ефективної життєдіяльності: усунення відживших, негативних (пов'язаних із впливом середовища, природною схильністю), удосконалення психічних процесів (уваги, пам'яті, уявлення тощо), подолання фізичних, психічних вад, зміцнення здоров'я, розвиток волі, характеру, емоційної, інтелектуальної сфери, моральних якостей.

Робота над собою – самовиховання – починається з усвідомлення в прийнятті об'єктивної цілі як суб'єктивного, бажаного мотиву своєї діяльності. Суб'єктивна постановка зазначеної цілі поведінки, або своєї діяльності породжує свідоме напруження волі, визначення плану діяльності на завтра. Здійснення цієї мети неминуче супроводжується перешкодами, об'єктивними і суб'єктивними.

Отже, на певному щаблі розвитку особистості, її інтелектуальних здібностей і суспільної самосвідомості людина починає розуміти не лише зовнішні для неї цілі, а й цілі свого власного виховання. Вона починає ставитися до себе самої як до суб'єкта виховання. З виникненням цього нового, досить своєрідного у формуванні особистості фактора людина сама стає вихователем.

Процес самовиховання може бути ефективним лише за умови відповідності завданням і цілям виховання, власним бажанням особистості. Тільки в такому разі цей процес не сприймається людиною як ідейно–психологічний вантаж, не обтяжує її, а навпаки, задовольняє морально. Самовиховання – це спосіб виявлення індивідуальності людини, сугубо особистий засіб її розвитку, власного самоздійснення. Без цього суб'єктивного чинника практично неможливе становлення соціально зрілої, суспільно активної особистості з життєвою позицією гуманістичної спрямованості. Самовиховання виступає системною характеристикою особистості й важливим показником її культури, свідомості усвідомлення відповідальності перед суспільством за формування свого обличчя, якості діяльності та поведінки. Однією з необхідних умов роботи з самовиховання є вивчення людиною самої себе, знання своїх особистісних якостей, позитивних сторін своєї особистості та її недоліків.

На різних етапах життєдіяльності індивіда співвідношення зовнішнього та внутрішнього чинників змінюється. Якщо до підліткового віку зовнішні виховні дії відіграють визначну роль, то у міру соціального змужніння дедалі більшої питомої ваги набуває самовиховання: особистість поступово перетворюється з об'єкта на суб'єкт власного виховання. У зрілому віці у кожного індивіда це співвідношення залежить від ступеня засвоєння культури, рівня соціальної зрілості особистості, розвиненості окремих її структур (інтелектуальної, емоційної, вольової сфер, світогляду тощо). У соціально зрілої особистості самовиховання стає головною рушійною силою її розвитку, у конформістської – зовнішні чинники завжди будуть займати домінуюче становище і пригнічувати внутрішні.

Самовиховання, оскільки воно залежить від способу життя певної спільності й системи виховання у колективі, сім'ї, відносно самостійне и за певних умов може мати асоціальну спрямованість. Суперечливі впливи соціального макросередовища та різних його елементів, а також мікросередовища та вихователів можуть створювати суперечність між вихованням та самовихованням. Великою мірою це залежить від рівня педагогічної та загальної культури різних суб'єктів виховання, включаючи й саму особистість.

На єдність суспільного виховання і самовиховання можуть впливати світогляд індивіда, слабкість або бездіяльність вольового чинника. Без волі перетворення бажаного у дійсне неможливе. Слабкість волі – основна або одна з основних причин поразки особистості у самовихованні, що призводить її до внутрішнього розладу. Така неспроможність виявляється у невмінні концентрувати свої духовні, діяльні зусилля для вироблення й удосконалення у себе фізичних, психічних властивостей, соціальних та моральних характеристик. Крім цього, можлива неспроможність працювати над собою, здійснювати самовиховну діяльність. Цій діяльності, як і будь-якій іншій, слід навчатися, накопичувати досвід.

Отже, нерозвиненість особистості, суперечливість її світогляду, слабкість волі, відсутність досвіду роботи над собою можуть стати причинами нездатності людини до самовиховання, трансформації програми виховання у програму власного розвитку. Важливо, щоб зовнішні впливи на особистість та її внутрішня робота над собою не протистояли, а доповнювали одна одну, щоб самовиховання стимулювалося соціальним середовищем, розвивалося у межах програми виховання. Але така єдність не завжди забезпечується на практиці.

Рівень розвитку самовиховання, самовдосконалення є одним з показників соціально–морального здоров'я суспільства, ефективності й дієвості виховної роботи. Аналіз виховної практики дозволяє зробити висновки, що можливість, самовиховний потенціал особистості у її формуванні та розвитку значною мірою ще не використовуються. До того ж, перебільшується вплив зовнішніх чинників у розвитку особистості, що призводить її до соціальної пасивності, морального утримання, безвідповідального ставлення індивіда до власного розвитку, діяльності та стилю життя.

Самовиховання має зміцнювати й розвивати здатність до добровільного виконання зобов'язань, особистих і тих, що базуються на вимогах колективу, формувати моральні почуття, необхідні звички поведінки, вольові якості. Самовиховання – складова частина і результат виховання і всього процесу розвитку особистості. Воно залежить від конкретних умов, у яких живе людина.

Форми і методи самовиховання: самокритика, самонавіювання, самозобов'язання, самопереключення, емоційно–мисленнєве перенесення у становище іншої людини та ін. а мистецтво виховання у зв'язку з проблемою самовиховання в тому, щоб якомога раніше пробудити прагнення до самовдосконалення.

Таким чином, можна зробити висновок, що поява в сучасному суспільстві вільної особистості – це результат поєднання як морального виховання, так і процесу самовиховання (самовдосконалення) людини. Означена тема нині активно досліджується, але в подальшому потребує не тільки педагогічного, а й поглибленого філософського осмислення.

Список використаних джерел

1. Современная книга по эстетике. [Текст]: антология / Пер. с англ. Э. Н. Глаголева, В. М. Закладная, Ю. С. Иванов; Общ. ред., вступ. ст. А. Егоров. – М.: Иностранная литература, 1957. – 603 с.
2. Столяренко А. М. Психология и педагогика / А. М. Столяренко. – М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2004. – 423 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//www.alleng.ru/d/psy/psy047.htm](http://www.alleng.ru/d/psy/psy047.htm).
3. Сухомлинский В. А. Избранные произведения: в 5 т. / В. А. Сухомлинский. – К.: Радянська школа, 1980. – Т.5. – 542 с.
4. Ягупов В. В. Педагогика: Навчальний посібник / В. В. Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=267.

References

1. Sovremennaja kniga po jestetike. [Tekst]: antologija / Per. s angl. Je. N. Glagoleva, V. M. Zakladnaja, Ju. S. Ivanov; Obshh. red., vstup. st. A. Egorov. – M.: Inostrannaja literatura, 1957. – 603 s.
2. Stoljarenko A. M. Psihologija i pedagogika / A. M. Stoljarenko. – M.: JuNITI–DANA, 2004. – 423 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: [//www.alleng.ru/d/psy/psy047.htm](http://www.alleng.ru/d/psy/psy047.htm).
3. Suhomlinskij V. A. Izbrannye proizvedenija: V 5 t. / V. A. Suhomlinskij. – K.: Radjans'ka shkola, 1980. – T.5. – 542 s.
4. Jagupov V. V. Pedagogika: Navchal'nyj posibnyk / V. V. Jagupov. – K.: Lybid', 2002. – 560 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=267.

Shapovalova I. V., PhD, Associate Professor, National University of Shipbuilding, Admiral Makarov (Ukraine, Nikolaev), ira.shapovalova@gmail.com

Moral education and self-education as conditions of free personality making

The most important factors of moral education of personality have been examined. The correlation of education and self-education in the process of free personality training have been analyzed.

Keywords: education, self-education, moral education, personality, moral qualities, consciousness, culture.

Шановалова І. В., кандидат філософських наук, доцент, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова (Україна, Николаєв), ira.shapovalova@gmail.com

Моральное воспитание и самовоспитание как условия становления свободной личности

Исследуются наиболее важные факторы морального воспитания личности. Анализируется соотношение воспитания и самовоспитания в процессе формирования свободной личности.

Ключевые слова: воспитание, самовоспитание, моральное воспитание, личность, моральные качества, сознание, культура.

* * *

УДК 316.6:347.156

Фатхутдінова І.,
здобувач кафедри філософії,
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет ім. Григорія Сковороди (Україна,
Переяслав-Хмельницький), bazaluk@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ФУНКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто еволюцію соціального призначення та функцій української сім'ї в умовах становлення пострадянської української державності. Розгляд цього питання передбачає розуміння різниці між еволюцією родини в СРСР, в якому панувала авторитарна система правління, і в пострадянський період, в якому з 1991 року, як це зазначається в різних нормативно-правових документах, Україна як незалежна держава вступила на шлях демократичних перетворень.

Ключові слова: українська сім'я, соціальне призначення сім'ї, функції сім'ї, демократія, соціальне середовище.

У статті розглянемо еволюцію сім'ї в умовах становлення пострадянської української державності. Розгляд цього питання передбачає розуміння різниці між еволюцією родини в СРСР, в якому панувала авторитарна система правління, і в пострадянський період, в якому з 1991 року, як це зазначається в різних нормативно-правових документах, Україна як незалежна держава вступила на шлях демократичних перетворень.

На початку визначимо необхідні умови для успішного демократичного розвитку суспільства і будь-якого соціального інституту держави.

Основи демократії не тільки давно досліджені в масштабах сучасної цивілізації, а й через численні освітні програми вже довгий час успішно використовуються в освітніх системах, з дитинства готуючи підрастаючі покоління до розуміння правил життя в демократичному суспільстві і практики співіснування на демократичних засадах. Наприклад, програма «Жити в умовах демократії: Виховання демократичної громадянськості і освіта в галузі прав людини в шкільній практиці». Планування уроків з ВДГ / ОПЧ для основної школи в шести томах [3].

У західному світі, на який орієнтується українське суспільство в своєму розвитку і по стандартам якого вибудовує свою державність і інститут сім'ї, існує

чітке розуміння трьох основних елементів демократії: прав, відповідальності і справедливості. Ці елементи відносяться до трьох взаємозалежних і важливих умов, необхідних для успішного демократичного розвитку будь-якого суспільства і державного інституту. Ці три необхідних та ключових умови побудови демократичних засад суспільства означають наступне: громадяни будь-якої країни повинні отримати і активно використовувати основні права людини, які дозволяють їм брати участь у процесах прийняття рішень в державі. Наприклад, право голосу, свобода вираження думок, свобода преси, рівність перед законом і право на правління більшості. Демократія заснована на суперництві – існує конкуренція між інтересами, ідеями і цінностями – при цьому по-справжньому цінні речі рідкісні. Проте можливості впливати на процес прийняття рішень, особливо в ринкових економіках, побудованих на принципах конкуренції, розподілені нерівномірно, і в суспільстві існує нерівний розподіл соціальних благ і можливостей. І тому питання, чи потрібно і в якій мірі коригувати результати економічного і соціального розподілу (соціальна справедливість) – є політичним. Саме тому громадяни можуть і повинні використовувати свої права для захисту власних інтересів, але жодне суспільство не може вижити, якщо його члени не хочуть піклуватися один про одного або про свої спільні інтереси (відповідальність) [3].

Цей короткий огляд основ демократії покаже, що поняття права, відповідальності і справедливості в демократичному суспільстві існують не окремо, а щільно пов'язані один з одним і вимагають постійної підтримки рівноваги, що неможливо без факту свідомого вибору. Саме відсутність гармонії між трьома необхідними умовами демократичних перетворень в українському суспільстві, перекося пов'язані то з відсутністю прав, то справедливості, то відповідальності, стали причиною виникнення «особливостей» у розвитку інституту української родини.

Як покаже наш аналіз, вплив демократичних процесів на природу і сутність сім'ї все більше зростає. Сім'я в нових реаліях постмодернізму вже не виглядає як цілісна мікросоціальна основа держави. Вона вже розщеплена і фрагментована на різні суб'єктивні інтереси, де право кожного закріплено на рівні законодавства. В першому розділі нашого дослідження ми вже відзначали, що під впливом демократичних перетворень протягом останнього століття в усьому світі традиційний тип сім'ї поступово замінюється модернізованим типом сім'ї, а традиційні форми шлюбно-сімейних відносин змінюються формами, альтернативними традиційним формам шлюбно-сімейних відносин. Деякі вчені вважають (наприклад, Л. Карцева, М. Лукашевич, М. Торопігіна та ін.), що з точки зору соціології той комплекс радикальних змін, який спостерігається в сучасній сім'ї ставить під сумнів сам факт існування інституту сім'ї. І така «радикальна» точка зору обґрунтовується цілим рядом відповідних факторів, наприклад:

1. зросла економічна та соціальна незалежність жінок, яка виділила їх з другорядних сімейних ролей на ролі рівноправні з чоловіками (подекуди – і домінуючі), особливо у прийнятті важливих, доленосних рішень;

2. змінилися погляди на інтимну сторону шлюбно-сімейних відносин (сексуальна революція, зміна моралі в питаннях інтимних стосунків між чоловіком і жінкою,